

Kalina Kosacka, *Język i parajęzyk wypowiedzi o emocjach. Podmiotowe uwarunkowania*, Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, Lublin 2019, ss. 291

Książka Kaliny Kosackiej *Język i parajęzyk wypowiedzi o emocjach. Podmiotowe uwarunkowania* jest bez wątpienia ważnym wydarzeniem w polskiej literaturze poświęconej emocjom. Autorka rozprawy umiejętnie łączy w spójną refleksję dorobek psychologii i lingwistyki w tej sprawie, uzyskując znakomity efekt. Prezentuje wiedzę nową, eksperymentalną, wielce prawdopodobną.

Budując swoje badania, chciała najpierw odpowiedzieć na pytanie, czy zmienne demograficzne: płeć i wiek, mają wpływ na wzorce (skrypty) zachowań emocjonalnych i na sposoby ich realizacji ujawniające się w zachowaniach językowych. Interesują ją różnice w zasobach środków właściwych emocjom pozytywnym w relacji do emocji negatywnych. Ponadto chciała jeszcze wiedzieć, czy zmienne psychologiczne: cechy osobowości, temperamentu, inteligencji emocjonalnej i postawy poznawczej (werbalnej) dysponują własnymi zasobami wzorców i ich realizacji w ekspresywnych zachowaniach językowych i parajęzykowych. Odpowiedzi na postawione pytania uzyskała w procesie analizy językowych zachowań narracyjnych.

Z jej perspektywy, perspektywy psychologa, analiza winna się dokonywać przy udziale pojęć i narzędzi badawczych (kwestionariuszy i testów) lokujących pracę badawczą w zakresie refleksji psychologicznej. Zastosowała więc autorka narzędzia precyzyjne, tkwiące w zasobach środków wystandaryzowanych.

Procedury badawcze przedstawiały się następująco:

Uzyskała najpierw emocjonalne jej zdaniem wypowiedzi narracyjne od 81 kobiet i 69 mężczyzn w trzech grupach wiekowych (wyłaniającej się dorosłości, wczesnej dorosłości i średniej dorosłości).

Dobierając grupę badawczą, uwzględniła: pochodzenie osób badanych (miejskie, wiejskie), wykształcenie (podstawowe, licealne, wyższe) oraz stan zdrowia (bardzo zły, zły, dobry, bardzo dobry).

Zmienne psychologiczne opisała w kategoriach:

- osobowości (neurotyczna, ekstrawertyczna, otwarta na doświadczenia, ugodowa, sumienna),
- temperamentu (żwawy, perseweratywny, rytmiczny, wrażliwy sensorycznie, relatywny emocjonalnie, wytrzymały, aktywny),
- inteligencji emocjonalnej (rozumie emocje, kontroluje emocje, empatyczny, akceptujący emocje),
- postawy poznawczej – werbalnej (rozumie słowa).

Uwagi recenzenta na temat zaprezentowanego obrazu badań są następujące:

Interesujące, racjonalne i wymierne są badania główne różnicujące zachowania emocjonalne ze względu na płeć i wiek. Zbiory wzorców zachowań emocjonalnych różniących populację ze względu na płeć i wiek są realne i weryfikowalne obiektywnie.

Doceniam starania autorki o obraz pełności populacyjnej – zróżnicowanie grupy badawczej ze względu na pochodzenie, wykształcenie i stan zdrowia.

Kryteria zmiennych psychologicznych wydają się dalece intuicyjne, a zbiory cech budowanych na tych kryteriach w znacznej mierze zależą od woli badacza. Nie da się bowiem obiektywnie podzielić grupy osób na takie, które: rozumieją emocje, w przeciwieństwie do osób kontrolujących emocje, empatycznych, wreszcie akceptujących emocje.

Nie da się także rozgraniczyć precyzyjnie funkcjonujących w literaturze psychologicznej typów temperamentu: żwawy, rytmiczny, wytrzymały, aktywny. Badacz stosujący te kryteria skazany jest na postawę wolicjonalną.

Moja uwaga kierowana jest bardziej do zasad budowania ogólnej wiedzy psychologicznej niż do postępowania autorki rozprawy, która zastosowała tylko kryteria w refleksji psychologicznej przyjęte.

Materiał badawczy, w rozumieniu autorki wypowiedzi narracyjne, uzyskała, prosząc każdego uczestnika badań o realizację poleceń: 1. *Przypomnij sobie sytuacje, kiedy odczuwałeś niepokój;* 2. *Przypomnij sobie sytuacje, kiedy odczuwałeś zadowolenie. Wyobraź sobie to i opowiedz o tym kilkunastominutową historię.* Uzyskane wypowiedzi były nagrywane, a następnie transkrybowane.

Materiałem badawczym dla doktorantki są teksty uzyskanych opowiadań. Analizuje ich słownictwo oraz środki paralingwistyczne, wydobyte na podstawie cech wyznaczających płynność wypowiedzi (oddech, wtrącenia, pauzy), które ocenia z perspektywy emocji.

Analiza materiału językowego wymogła dwojaki sposób postępowania:

- automatycznego zliczania predykatów, dla którego autorka opracowała własny program,
- uczestnictwa trzech sędziów kompetentnych analizujących zjawiska, które opierały się liczeniu automatycznemu.

Powstała matryca zjawisk językowych, które autorka wolicjonalnie przypisuje ludzkim postawom i stanom psychicznym. Zasadniczym celem rozprawy jest bowiem nie opis środków językowych różnicujących płeć i wiek, lecz model psychologicznych uwarunkowań, wyboru wzorców ekspresji w populacji badanych osób. Stosując narzędzia analizy statystycznej, uzyskała autorka precyzyjny i jasny obraz motywacji psychologicznych w emocjonalnych zachowaniach kobiet i mężczyzn.

Trzeba docenić wysiłek włożony w konstruowanie tego obrazu. Jest on wielce skomplikowany, ale jasny. Kroki badawcze i dokumentacja postępowania pozwalają na ocenę bardzo wysoką. Zaprezentowała bowiem autorka w gruncie rzeczy narzędzia pozwalające precyzyjnie oceniać ludzkie zachowania i ich psychologiczne motywacje. Na pragmatyczny walor jej badań należy zwrócić uwagę szczególną. Prezentowane paradygmaty bowiem, warunkujące zachowania językowe, znajdują zastosowanie w technikach terapeutycznych, ale zapewne również w rozpoznawaniu mowy w kryminologii.

Recenzent – językoznawca i logopeda – dostrzega ścieżkę prowadzącą do terapii logopedycznej, która ciągle pozostawia pole emocji poza możliwościami pojęciowej aparatury opisującej zaburzenia mowy.

Autorka w sposób wyczerpujący prezentuje szczegółowe modele warunkujące zachowania emocjonalne. Odkryła, że:

Płeć i wiek: płeć różnicuje językowe zachowania w realizacji emocji negatywnych i pozytywnych. Kobiety częściej niż mężczyźni używają predykatów emocjonalnych. Wiek natomiast nie różnicuje wypowiedzi ani na temat emocji pozytywnych, ani negatywnych.

Walencja: istnieją istotne różnice w zakresie wypowiedzi o emocjach negatywnych i brak różnic w zakresie wypowiedzi o emocjach pozytywnych.

Zmienne psychologiczne (osobowość, temperament, inteligencja emocjonalna, postawa poznawcza): warunkują w niezwykle złożony sposób zachowania emocjonalne – zachowania negatywne i pozytywne.

Zaprezentowane modele ekspresji są bytami wielce złożonymi. Ich budowanie wymagało szerokiej wiedzy na temat emocji, motywów ludzkiego postępowania oraz precyzji w myśleniu. Powstały wiarygodne struktury kognitywne budowane przy udziale metod statystycznych. Z satysfakcją podkreślam ten walor umysłowości badaczki, która dysponując precyzją w analizie, potrafi budować struktury syntetyczne.

Teoretyczną część rozprawy poświęciła autorka pojęciom wyznaczającym granice jej pola badawczego i dostarczającym zarysu metodologii badań. Omawia rozwój refleksji nad emocjami, poczynając od XIX-wiecznej dyskusji lokującej emocje najpierw w układach obwodowych i wkrótce, już z początkiem XX wieku, w układzie centralnym (teoria Cannona-Barda). Autorzy teorii lokują emocje w ośrodkach podkorowych (jądra wzgórza), a korę mózgową traktują jako ośrodek hamujący zachodzące pod korą procesy.

Dalszy rozwój badań wiąże emocje z procesami poznawczymi, a następnie z systemami wartości. Dowiadujemy się, że współczesne teorie emocji poszukują umysłowych reprezentacji poznawczych dla każdej z nich. Stanowiły je najpierw schematy poznawcze, rozumiane przeważnie jako pojęcia (klasyczne lub prototypowe).

Najbliższa autorce jest teoria skryptów afektywnych, powiązanych ściśle z teorią narracji, rozumianą jako mechanizm organizowania pamięci biograficznej każdego człowieka. Mechanizm narracyjny spaja wątki przeszłości (włącza czasami teraźniejszość i przewidywaną przyszłość) w konfigurację narracyjną, która nadaje życiu sens – poczucie spójności i celu.

Tak zapewne pojmuje autorka proces budowania wypowiedzi narracyjnych przez osoby uczestniczące w jej eksperymencie badawczym. Skrypty afektywne w tej koncepcji pozwalają rozpoznawać, klasyfikować i nazywać nowe bodźce płynące do ludzkiego umysłu.

Odrębne dwa rozdziały rozprawy poświęciła badaczka pojęciu ekspresji, jej przejawom i uwarunkowaniom. Analiza pojęcia ekspresji doprowadziła ją do modelu B. Gawdy (promotorki w przewodzie doktorskim Kaliny Kosackiej), która dzieli ekspresję na naturalną i zamierzoną oraz twórczą i nietwórczą.

W analizie językowych zjawisk ekspresji podjęła się interpretacji rozpraw językoznawczych. Wymagają one zupełnie innej refleksji niż psychologiczna i innego sposobu myślenia o badanych zjawiskach. Z satysfakcją stwierdzam, że autorka, psycholog z wykształcenia, precyzyjnie zinterpretowała prace lingwistyczne, co nie jest zwykłą praktyką w badaniach interdyscyplinarnych. Przyglądałem się tej interpretacji z ciekawością – interpretowała bowiem rozprawy recenzenta.

prof. dr hab. Stanisław Grabias

Wydział Humanistyczny

Uniwersytet Przyrodniczo-Humanistyczny w Siedlcach